

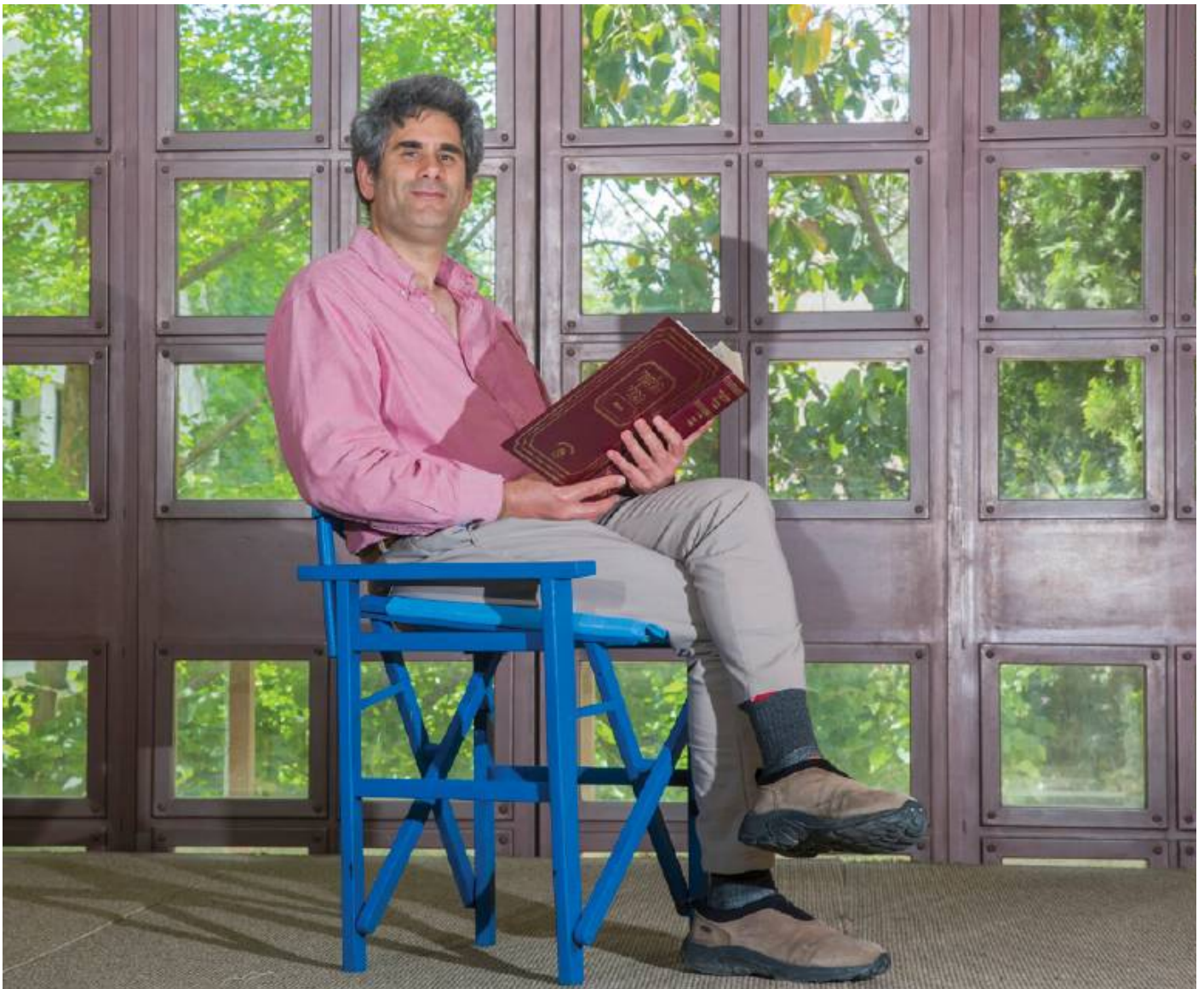
נתניהו או גנץ? עדיף להטיל גורל במקום ממשלה מנופחת; אמונה מוחלטת ברציונליות, גם היא טפלה

הכיסא הכחול

ד"ר שרגא בר און, כרב - מאיפה בכלל מגיע החיבור שלך לנושא הטלת הגורלות?

"סיפור הגורלות במקרה שלי התחיל מדבר תורה הומוריסטי, כאשר לפני 12 שנים, בשבת 'זכור', השבת ההומוריסטית שלפני פורים, העברתי למכריי שיעור על אגדה מצחיקה ופרודית בתלמוד. מייד אחד הנוכחים התפרץ וטען בפניי כי התלמוד אינו ספר בדיחות, וכי מדובר באותיות שחורות, מאיימות וקדושות. אני מאמין שהתלמוד רווי בהומור ויותר מכך - שהיום חסר לנו קצת חוש הומור בתמונת העולם היהודית שלנו. בעקבות הביקורת הזאת הקדשתי את לימודי ואת כתיבת הדוקטורט והספר שלי לפענוח סוד הגורלות".

ם: יהושע יוסף

בספרות הרבנית הקלאסית יש הסתייגות מאמונות טפלות. זה לא מושא ללעג?

הגרת מגרשים בת"א, 1909

הכהן הגדול עם "האורים והתומים"

"כשאני מספר לאנשים שאני ד"ר לגורלות, אנשים לעיתים מרימים גבה או צוחקים, אבל אחרי כמה דקות שיחה אני מוצא אותם נפעמים ומביעים עניין רב בנושא. גם המחקר שלי התקבל

בצורה טובה מאוד באקדמיה ובבתי מדרש.

"לגבי הספרות הרבנית הקלאסית - זה נכון שיש הסתייגות מאמונות טפלות, אבל אחד הדברים המעניינים הוא שהגורלות הם יוצאי דופן, וזוכים לכבוד רב; בדומה, למשל, לפתרון חלומות, שגם עליהם יש ספרות רבה. באופן יחסי יש בספרות הרבנית הרבה מאוד כבוד לגורל. יש סוגה שלמה של ספרים מימי הביניים שנקראת ספרי גורלות".

בתנ"ך, למשל, הגורל הוא מכשיר קסם.

"שזוכה ליוקרה גדולה. אנחנו יודעים היום באמצעות מחקר שהמכשיר שהיה לכהן הגדול, האיש הקדוש ביותר במקום הקדוש ביותר, היה מכשיר הגורל, 'האורים והתומים', שאולי אפילו היה שייך במקור לאלוהים בעצמו, שהעניק אותו לכהן הגדול. מנגד, מי שמוציא לעז על הגורלות הם חז"ל, שאוסרים את השימוש בו במערכת המשפטית. ומאז ועד היום יצא עוד הרבה לעז על הגורל".

איך מסבירים את הפער הזה?

"הפער הזה משקף בעיניי את המהפכה הרציונלית של החכמים. חכמים אומרים לא נשפוט וננהל את העולם באמצעות קשר ישיר עם אלוהים, ולא באמצעות מיסטיקה או מאגיה, אלא באמצעות החשיבה האנושית. ואם יש תפקיד לגורל - זה יהיה רק במקום שרציונלי להשתמש בו".

למשל?

"למשל, בחלוקת קרקעות בין יורשים ואפילו בחלוקת תפקידים. או לדוגמה, כיום, בממשלת האחדות של נתניהו וגנץ, כולם רצו להיות שרים ונבנתה ממשלה מנופחת. אך יש דרך אחרת: במקום לתת תיק לכולם, אתה נותן לכולם את הסיכוי השווה לזכות. אתה מפגין את החשיבות של כולם באמצעות זה שאתה נותן לכולם את אותו הכבוד".

קוראים לזה רוטציה.

"אבל כך אתה מפסיד את יכולת השר להתמקצע. דרך נוספת היא להטיל גורל - עורכים רשימה של כל האנשים שמועמדים לתפקיד, ויבוא רה"מ ויאמר שבלתי אפשרי למנות את כולם, ולכן נערוך הגרלה בעלת סיכויים שווים. ככה אתה לא מעליב איש וגם לא יוצר שחיתות".

תהיה תרעומת גדולה, זה ייתפס כבדיחה. הרי איך אפשר לנהל מדינה באמצעות הגרלה?

"זו בדיחה יותר גדולה לזרוק ולשרוף כסף. ודאי שהיה כדאי למנות ממשלה קטנה באופן ענייני, אבל כאשר הגרלה ניצבת מול יצירת משרדים לא ענייניים, בעיני ההגרלה עדיפה.

"יש פילוסופים שמציעים לבנות מערכת הגרלה שתאפשר לכולם להשפיע, אנשים יוכלו להתמנות לשרים, לפי החלק היחסי שלהם באוכלוסייה, גם אם הם שייכים למפלגות מיעוט. מי שזוכה הוא לא מי שיש לו רוב, אלא בהתאם לסיכויי הזכייה שלו שישקפו את החלק היחסי שלו בתוצאות הבחירות".

החדר הסודי במצדה

אבל בינתיים הטלת גורלות לא נפוצה במערכות השלטוניות.

"זה קיים במדינות מסוימות בשוליים, למשל כשיש שוויון בבחירות. וזה נפוץ יותר בתחומים אחרים, למשל בספורט. גורל מעניין יותר קיים בארץ עבור רופאים שמתחילים התמחות. זה גורל מתוחכם שיוצר מאזן בין מקום מגורים, רצון המתמחים, היוקרה של בית החולים ותחומי עניין".

זה מגיע עד ליוון העתיקה.

"שם היו ממנים אזרחים לתפקידים שונים, למשל שופטים, באמצעות גורל. אפילו הפילוסוף הצרפתי מונטסקייה, שהניח את היסודות להפרדת הרשויות ולפוליטיקה והמדינאות המודרנית - אמר שהגורלות הם המכשיר הטוב ביותר לפוליטיקה שוויונית.

"מעבר לפוליטיקה, הפילוסוף ג'ון אלסטר גרס כי הטלת גורל עדיפה לפעמים, אפילו כשניתן לקבל החלטה עניינית. הוא נתן דוגמה של משמורת על ילדים בהליכי גירושים, וטוען כי משפט רווי השמצות ושנאה בין ההורים עלול לפגוע בטובת הילד. אמנם בסופו של דבר ייתכן שיהיה ברור יותר היכן כדאי לגדל את הילד, אך הוא עלול להיפגע אנושות מן התהליך עצמו. לכן הוא מציע להטיל גורל".

אני לא בטוח שילדים, או הוריהם, היו שמחים לדעת שהם גדלים אצל מישהו, בצורה מסוימת, רק מפני שהם הוגרלו לכך.

"זו אחת ההתנגדויות לשימוש בגורל. שרירותיות הגורל נתפסת כפגיעה בכבוד האדם. הבוז שהטלת גורל משדרת כלפי השיקולים הענייניים מעורר אנטגוניזם. מהבחינה הזאת אני חושב שחז"ל צדקו כשהם צמצמו מאוד את תפקידו של הגורל.

"מצד שני, יש פסוק במשלי שאומר 'מדיינים ישבית הגורל ובין עצומים יפריד'. הגורל יכול להרגיע ולפתור סכסוכים ומריבות קשות. כשהקימו את העיר תל אביב, למשל, חילקו את המגרשים באמצעות הטלת גורלות בעזרת צדפים מן הים. עד היום מגרילים כך מגרשים דומים אך לא זהים.

"אבל כשמגיעים למקומות חשובים, בד"כ לא נרצה שהחלטות יתקבלו באמצעות הגרלה. לעיתים מפני שקל מאוד לרמות בהטלת גורלות. בחפירות ארכיאולוגיות בארץ ובעולם מצאו לא פעם גורלות מוטים, למשל קוביות משויפות כדי שייפלו יותר על מספרים מסוימים".

אילו עוד דוגמאות יש לרמאות באמצעות גורל?

"אחת הדוגמאות הכי מפורסמות היא הדוגמה של יוסף בן מתתיהו, או בשמו הרומי יוספוס פלביוס, ההיסטוריון הגדול של ימי הבית השני, ומנהיג המרד הגדול ברומאים בגליל. הוא סיפר כיצד מצא את עצמו יום אחד במערה בעיר יודפת בגליל, כאשר הרומאים צרו עליה, מה שהעלה בו מחשבה על כניעה. לוחמיו, בניגוד אליו, לא רצו להיכנע, והעדיפו להתאבד. יוספוס הסכים כביכול, והציע להטיל הגרלה מי יהרוג את מי, וסידר אותה כך שרק הוא ואדם נוסף יישארו חיים. לאחר ששניהם שרדו, הם יצאו ונכנעו לרומאים, וכך הוא נשאר בחיים.

"במקרה אחר, כשיגאל ידין חקר את מצדה, הוא תיאר ביומנו את הממצא המרגש ביותר בחפירות - חדר הגורלות, למרות שיש מי שמפקפק בסיפור הזה. בחדר הזה נמצאו שברי חרס שעליהם כתובים שמות, וידין היה משוכנע שהוא מצא את הגורלות ששימשו את לוחמי מצדה כשהחליטו למות בני חורין ולהתאבד".

כשהגורל מחליט בשבילך

הצגת דוגמאות לשימושים כאלה ואחרים בגורל, ובספרך (הוצאת אונ' בר-אילן/מכון הרטמן) אתה ממש מחלק את הצידוקים לכך בתוך קטגוריות שונות.

"אכן, יש ארבעה צידוקים לשימוש בגורל: הראשון, הרציונלי, מבוסס על כך שהגורל אמור להיות רנדומלי. השני, המאגי, אומר שהגורל אף פעם לא מקרי אלא אלוהים מתערב בכל הטלת הגורל. השלישי הוא הצידוק המשחקי, כלומר הגורל הוא כלי שמאפשר לנו להשתעשע ולשחק. הצידוק הרביעי הוא הפסיכולוגי, ומתייחס לאותם אנשים חשושים לקבל החלטות בעצמם, חוששים לקבל אחריות. היתרון בצידוק זה הוא הענקת ביטחון, אפשרות להיחלץ ולבצע פעולה".

הצידוק הפסיכולוגי הוא מעניין, זה צידוק שעשוי לפגוש אנשים רבים בחיי היומיום שלהם.

"הפילוסופית המנוחה פרופ' עדנה אולמן-מרגלית אמרה שההחלטות הקטנות של החיים פוגשות את ההחלטות הגדולות, ולפעמים זה לא משנה מה שתבחר. וכשלא ניתן ממש לבחור עניינית, אפשר להטיל גורל. כשאדם מתלבט איזה סוג חלב לבחור, הוא יכול לעשות הגרלה ולהחליט. גם בהחלטות הגדולות, למשל עם מי להתחתן, או באיזה מקצוע לבחור, לא תמיד יש שיקולים טובים להעדיף אחד על פני האחר בשעה שהלב שלך נוטה לשניהם. ולעיתים, כאשר קשה לבחור, אנשים פשוט יעדיפו לתת לגורל לקבל את ההחלטה בשבילם".

אתה מזהה מאפייני אישיות שחוזרים כחוט השני בין אותם אנשים שיעדיפו להטיל גורלות?

"טברסקי וכהנמן אמרו שיש נטייה מצד מרבית בני האדם לשנאת סיכונים. אך אנשים יותר הרפתקנים, אוהבי סיכונים, נוטים יותר להטלת גורלות. חלקם מאופיינים בחשיבה מיסטית. הרציונליסטים, לעומתם, יתנגדו להטלת גורל, אפילו כאשר זה מתבקש.

"אנשים רציונליים עשויים להתווכח על ניואנסים בדרכי פעולה, כאשר בסופו של דבר אין שום הבדל משמעותי בין שתי אסטרטגיות, אך הם מסרבים לקבל את ההנחה שיש משהו שהרציונליות שלהם לא יכולה לכבוש. לכן, אמר אותו אלסטר - שגם האומניפוטנטיות של הרציונליות היא לא רציונלית. אם תרצה, האמונה המוחלטת ברציונליות גם היא אמונה טפלה".

אתה עצמך משתמש בהטלת גורלות?

"לא, אצלי הרתיעה מן הגורל גדולה יותר מהמשיכה אליו. בתחילת הדרך חשבתי לכתוב על הנושא הזה מבחינה חברתית, ושוחחתי עם נהג מונית שסיפר לי איך איבד את כל מה שהיה לו במפעל הפיס ואח"כ בגורלות לא חוקיים; מי שתיאר זאת בצורה יוצאת מגדר הרגיל היה דוסטויבסקי, שאמר - 'הקזינו הוא מרתף העינויים של המכורים לגורלות'.

"לעומת זאת, לעיתים הגורל יכול לחלץ אותנו ולהעצים את כבוד האדם במצבים מסוימים. הוא יכול להפוך למכשיר חשוב ולגיטימי - כדי למנוע למשל מאנשים לעשות פרוטקציה או לבזבז כספי ציבור. כך שבאמצעות הגורל ניתן לעיתים להשיג מטרות ערכיות".

מה דעתך על השימוש בהטלת גורלות בקורונה למשל, וכיצד אתם עוסקים בנושא במכון הרטמן?

"בקורונה ראוי לברר את מערך הסיכונים והסיכויים עד תום - ולקבל את ההחלטה באופן רציונלי. במכון הרטמן אנחנו מאמינים בכוח המסורת היהודית להוות השראה לאתגרי ההווה. בעקבות הקורונה מרכז המחקר שלנו עבר ל'מתכונת חירום' כדי לנסח מענים רעיוניים וערכיים לעת הזו. לצד זה, ליווינו אנשים במצבי משבר.

"כמו כן, במרכז דוד הרטמן אנחנו מטפחים חוקרות וחוקרים בתחום מדעי היהדות כך שיוכלו לתרום זוויות מבט חדשות בענייני השעה. בבית המדרש שלנו לרבנות ישראלית אנחנו מסמיכים נשים וגברים שיהיו מנהיגות רוחנית הומניסטית וביקורתית. המסורת היהודית יכולה להעשיר את החיים הערכיים שלנו, וכיום אנחנו זקוקים למנהיגות אינטלקטואלית יותר מתמיד".

להצעות ותגובות: Ranp@israelhayom.co.il

הרב ד"ר שרגא בר און

מנהל מרכז דוד הרטמן למצוינות אינטלקטואלית

מראשי בית המדרש לרבנות ישראלית במכון שלום הרטמן, מחבר הספר "הטלת גורל, אלוהים ואדם במסורת היהודית"

בתנ"ך, הגורל הוא מכשיר קסם: "המכשיר שהיה לכהן הגדול היה מכשיר הגורל, 'האורים והתומים', שאולי היה שייך במקור לאלוהים בעצמו. מנגד, מי שמוציא לעז על הגורלות הם חז"ל"

אופי והטלת גורלות: "אנשים יותר הרפתקנים, אוהבי סיכונים, נוטים יותר להטלת גורלות. חלקם מאופיינים בחשיבה מיסטית.

הרציונליסטים, לעומתם, יימנעו מכך גם כשזה מתבקש"